

ECOLOGICA, Vol. 30, No 111 (2023), 427-434

<https://doi.org/10.18485/ecologica.2023.30.111.12>

Originalni naučni rad

UDC: 336:631.147

338.48-6:502/504

338.48-6:7/8

Finansiranje organske proizvodnje i njen uticaj na razvoj ruralnog, etno i ekoturizma u Srbiji

Financing of organic production and its impact on the development of rural, ethno, and ecotourism in Serbia

Milan Beslač^{1}, Vladan Cogoljević², Slavoljub Vujović³*

^{1,2}Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd, Srbija / Faculty of Business Economics and Entrepreneurship, Belgrade, Serbia

³Ekonomski institut, Beograd, Srbija / Economic Institut, Belgrade, Serbia

*Autor za prepisku / Corresponding author

Rad primljen / Received: 02.04.2023, Rad prihvaćen / Accepted: 10.08.2023.

Sažetak: Povećanje broja stanovnika na planeti zemlji posledično dovodi do potrebe proizvodnje veće količine hrane. Opstanak čoveka na zemlji je nemoguć bez obezbeđenja dovoljne količine hrane. Proizvodnja hrane na konvencionalan način primenom pesticida, herbicida i veštačkih đubriva dovodi do degradacije poljoprivrednih resursa i ugrožavanja zdrave životne sredine. Jedno od osnovnih prava čoveka je pravo na zdravu životnu sredinu. To pravo moguće je obezbediti balansom između potreba za hranom za oko 8 milijardi ljudi na planeti zemlji i ekoloških zahteva i očuvanja zdrave životne sredine. Ovaj balans postiže se primenom koncepta održive poljoprivrede što podrazumeva obezbeđenje dovoljne količine zdravstveno bezbedne hrane i očuvanje životne sredine. Sve veći broj ljudi zainteresovan je za zdravu hranu. Potpuno bezbedna i zdrava hrana za ljude i životinje jeste organska hrana. Proizvodnja organske hrane koncipirana je na način da štiti životnu sredinu, štiti sve postojeće resurse, ekonomski je održiva i socijalno prihvatljiva. Sledstveno tome ruralni, etno i eko turizam dobija sve više na značaju. Ove vrste turizma osim što omogućuju odmor u prirodi u zdravoj životnoj sredini, pospešuju proizvodnju zdrave ekološki, bezbedne i ispravne (organske) hrane.

Ključne reči: održiva poljoprivredna proizvodnja, organska hrana, ruralni, etno i ekoturizam.

Abstract: The increase in the number of inhabitants on planet earth consequently leads to the need to produce more food. Man's survival on earth is impossible without providing a sufficient amount of food. Conventional food production with the use of pesticides, herbicides and artificial fertilizers leads to the degradation of agricultural resources and endangers the healthy environment. One of the basic human rights is the right to a healthy environment. This right can be ensured by a balance between the food needs of about 8 billion people on planet earth and ecological requirements and preservation of a healthy environment. This balance is achieved by applying the concept of sustainable agriculture, which implies providing a sufficient amount of healthy and safe food and preserving the environment. An increasing number of people are interested in healthy food. Completely safe and healthy food for humans and animals is organic food. The production of organic food is conceived in a way that protects the environment, protects all existing resources, is economically sustainable and socially acceptable. As a result, rural, ethnic and eco-tourism is gaining more and more importance. These types of tourism, in addition to enabling rest in nature in a healthy environment, promote the production of environmentally friendly, safe and correct (organic) food..

Keywords: sustainable agriculture production, organic food, rural, ethno and ecotourism.

¹orcid.org/0000-0001-9497-0582, e-mail: beslac011@gmail.com

²orcid.org/0000-0002-9019-7913, e-mail: vladan.cogoljevic@vspep.edu.rs,

³orcid.org/0000-0002-0686-3486, e-mail: kelovic1967@yahoo.com

UVOD / INTRODUCTION

Broj stanovnika u svetu stalno raste. Samo pre 60 godina broj stanovnika u svetu iznosio je oko 3 milijarde, a prema podacima UN danas u svetu živi oko 8 milijardi stanovnika (www.worldometers.info). Povećanje broja stanovnika, između ostalog, ima za posledicu potrebu za većom količinom hrane. Proizvodne mogućnosti mnogih područja i teritorija se smanjuju kao posledica izgradnje industrijskih kompleksa na poljoprivrednom zemljištu, erozija zemljišta, zatim ispošćenosti poljoprivrednih površina dugogodišnjom upotrebom raznih pesticida i smanjenja stočnog fonda, a time i smanjenja korišćenja stajskog đubriva itd. Osiromašenje zemljišta, nekontrolisano korišćenje pesticida i herbicida (Tasić, 2018) dovelo je do problema u očuvanju životne sredine, ali i obezbeđenja zdravstveno ispravne hrane. Životna sredina podrazumeva sve ono što okružuje čoveka, odnosno sve ono što povezuje čovekovu životnu i proizvodnu aktivnost (Hamidović, 2012). Svaki čovek ima pravo na zdravu životnu sredinu, a to istovremeno znači da je ne narušava, zagađuje i čini neprikladnom za život, da je štiti od svakog negativnog uticaja. Dakle, odgovornost čoveka je da obezbedi zdravu životnu sredinu. Ali, tu postoji problem usklađivanja balansa između ekonomskih potreba 8 milijardi ljudi na planeti zemlji i ekoloških zahteva i očuvanja zdrave životne sredine. Ovaj balans u savremenim uslovima života i ekonomskih aktivnosti može se postići primenom koncepta održivog razvoja (Jović-Bogdanović i dr., 2019). Koncept održivog razvoja podrazumeva iznalaženje balansa prihvatljive i poželjne ekološke prakse i neophodnih ekonomskih aktivnosti čoveka. Ruralna područja Republike Srbije imaju adekvatne resurse za uspešan održivi razvoj (Ristić, 2013). Osnovni cilj ovog rada jeste u tome da ukaže na povezanost ruralnog održivog razvoja, finansiranja organske proizvodnje i razvoja specifičnih oblika turizma kao što su etno, eko i ruralani turizam. Konvencionalna proizvodnja poljoprivrednih proizvoda primenom raznih pesticida i veštačkih đubriva dovela je do degradacije poljoprivrednih resursa, iako je potpuno jasno da bez poljoprivredne proizvodnje opstanak čovečanstva nije moguć (Subić i dr., 2010). Da bi se obezbedila održivost poljoprivredne proizvodnje konvencionalna proizvodnja mora da izvrši određene promene. Zbog toga se javio i pojam održiva poljoprivreda. Ovaj pojam se različito tumači zavisno od toga šta se stavlja u fokus posmatranja. Dakle, tumačenje pojma održiva poljoprivreda zavisi od toga da li se u fokus posmatranja stavljaju ekološki, ekonomski ili profitabilnosni aspekti (Janković i dr., 2022). Međutim, svi ovi aspekti su međusobno

povezani i isprepletani, a osnovni cilj održive poljoprivrede jeste da se obezbedi dovoljno ispravne i zdravstveno-bezbedne hrane, da se zaštiti životna sredina i ceo eko sistem, da ona bude profitonosa i na kraju da bude poboljšan život ljudi, ma gde oni živeli na planeti zemlji. To u stvari znači da u celom svetu rastu potrebe za hranom bezbednom po zdravlje ljudi i životinja. Sasvim sigurno zdravu i bezbednu hranu za ljude i životinje obezbeđuje organska proizvodnja. Ova proizvodnja je koncipirana na način da štiti životnu sredinu, štiti sve postojeće resurse, ekonomski je održiva i socijalno prihvatljiva, a što je najvažnije - obezbeđuje zdravu hranu, bezopasnu za ishranu ljudi i životinja. Proces organske proizvodnje podrazumeva primenu najbolje ekološke prakse, očuvanje i zaštitu prirodnih resursa, proizvodnju proizvoda prema željama i očekivanju potrošača, pri čemu se koriste prirodne i razgradive materije koje nisu opasne po zdravlje ljudi i životinja, ali istovremeno i čuvaju zdravu životnu sredinu, odnosno ovaj proces podrazumeva proizvodnju zdrave i bezbedonosno ispravne hrane za ljude i životinje. Organska proizvodnja isključuje korišćenje sintetizovanih i drugih materija, već se u ovom procesu koriste samo propisane biorazgradive i ekološki prihvatljive materije. Istovremeno, ova proizvodnja predstavlja sistem održive poljoprivrede, jer ona u punoj meri poštuje korišćenje samo neophodnih prirodnih resursa, korišćenje obnovljivih izvora energije, a poseban naglasak se stavlja na očuvanje prirodne raznovrsnosti i zaštiti biodiverziteta. Jako je važno za organsku proizvodnju da ona isključuje mogućnost korišćenja genetsko modifikovanih organizama bilo u biljnoj, bilo u stočarskoj proizvodnji i na taj način se isključuje mogućnost da putem lanca ishrane (Beslać i dr. 2022) dospe do proizvoda za ljudsku ishranu. Sistem organske proizvodnje nastoji da uspostavi zatvoreni krug biljne i stočarske proizvodnje. Za razliku od konvencionalne proizvodnje, u čijem se fokusu nalazi visok prinost i profit, organska proizvodnja podrazumeva ravnotežu zemlje, biljaka, životinja i ljudi, a to znači očuvanje životne sredine, ne kontaminirane biljke raznim pesticidima i herbicidima, ispravna i zdravstveno bezbedna hrana za ljude i životinje. Ova ravnoteža obezbeđuje zdravlje ljudi i životinja, ali istovremeno i celog živog sveta, ekološki sistem i prirodne cikluse na koje čovek negativno ne utiče bilo kojom svojom delatnošću. Značajno je istaći da u svetu raste svest ljudi o potrebi proizvodnje i upotrebe zdravstveno bezbedne hrane i očuvanje prirodne životne sredine, što ima za posledicu da organska proizvodnja dobija na značaju. Organska proizvodnja zahteva

mnogo više manuelnog rada u odnosu na konvencionalnu proizvodnju i zato je i cena organskih proizvoda nešto veća. Cena organskih proizvoda biće veća sve do trenutka kada se ona bude obavljala na velikim parcelama, odnosno na onim parcelama gde se danas obavlja konvencionalna poljoprivredna proizvodnja. Da bi se to postiglo potrebno je vreme da se zemljište očisti od dugogodišnjeg korišćenja herbicida i pesticida (Beslać, Čorić, 2017) i potpuno promeni agrarna politika. Turizam je privredna grana koja i direktno i indirektno podstiče proizvodnju organske hrane, ali i razvoj ruralnog, etno i eko turizma. Ove vrste turizma jesu podsistemi turizma kao privredne grane sa najvećem potencijalom rasta u narednom periodu (Vujić S. i dr, 2018). Turizam se u svetskoj privredi danas smatra uslužnim sektorom sa najvećim potencijalom rasta koji se očekuje u predstojećem periodu, zbog čegapostoji saglasnost ekonomskih analitičara oko stava da je turizam jedna od najbrže rastućih industrijskih grana na međunarodnom tržištu. Razvoj ovih vrsta turizma stvaraju se uslovi za oživljavanje i povratak ljudi na sela i njihov dalji razvoj (Vujić i dr., 2012). Takođe, Nikerson i dr. (2001) ističe da se ruralni turizam, a time i etno i ekoturizam oslanjaju na potrebe gradskih stanovnika za bežanje iz gradske gužve, potrebe za mirom i čistim vazduhom, zdravom životnom sredinom, zdravom i na tradicionalan način pripremanom hranom i mogućnostima za rekreaciju bez vremenskog ograničenja. Ruralni, etno i eko-turizam utiče na očuvanje porodice i to na porodicu domaćina ovih oblika turizma s jedne strane, ali i sa stanovišta porodica turista korisnika turističkih usluga s druge strane. Naime, svedoci smo da savremeno doba živi sve brže, da potrošačko društvo iziskuje sve više novca, a time i sve više rada i sve to negativno utiče na porodicu. Porodica, kao osnovna ćelija društva (Račić, Baltezarević, 2022) poslednjih decenija, a posebno dolaskom novih tehnologija u obliku interneta i društvenih mreža postala je otuđena, a tradicionalne porodične vrednosti gube na značaju. Međutim, ruralni, etno i ekoturizam obnavljaju porodične vrednosti jer se ovim oblicima turizma bave kompletne porodice, a takođe korisnici ovih usluga su kompletne porodice. Na ovaj način humanizuju se odnosi među članovima porodica kako domaćina tako i gostiju. Za ove oblike turizma postoji sve veća zainteresovanost jer se podiže svest da je porodicu bar u nekom periodu potrebno sačuvati od proste i lake zabave, obezbediti joj mir, fizičku aktivnost u prirodnim uslovima kao i zdravu i bezbednu hranu. Važnost ovih oblika turizma posebno je bio vidljiv u

vreme sveobuhvatnog zatvaranja u svetu 2020. i 2021. godine u vreme pandemije Covida-19 (Vesić i dr. 2021). Inostrane i savremene destinacije nisu bile dostupne zbog prenošenja korona virusa, a ruralna područja u najvećem broju slučajeva bila su pošteđena ove počasti ili je bila samo u pojedinačnim slučajevima, tako da nije bilo nikakve izolacije, već obrnuto sloboda kretanja i koršćenja svih prirodnih i drugih resursa je bila dostupna u potpunosti. Čini se da je ekoturizam nova pojava. Međutim, ako se ima i vidu Miler (Miller, 1978) još 1978. godine upotrebio ovaj pojam u sklopu aktivnosti razvoja nacionalnih parkova, onda se ne može reći da je ekoturizam nova pojava, već da ona u današnjim uslovima dobija na značaju, ali i novu dimenziju. Takođe, potrebno je istaći da definiciju ekoturizma koja podrazumeva „ekološki odgovorno putovanje i poseta relativno nedirnutim prirodnim oblastima sa ciljem uživanja u njima, ali i svim drugim nacionalnim i kulturnim osobenostima putem kojih se obezbeđuju socio-ekonomske koristi za lokalno stanovništvo koje se na taj način uključuju u ekoturističku delatnost”, (Ceballos-Lascurain, 1996). Međunarodno društvo za ekoturizam (TIES) ovu oblast definiše kao „odgovorno putovanje u prirodna područja koja čuvaju životnu sredinu i poboljšavaju dobrobit lokalnog stanovništva”. Značaj eko, etno i ruralnog turizma je višestruk. Može se istaći da se lokalno stanovništvo zapošljava, odnosno samozapošljava, te da ono svojim gostima omogućuje zdravu i bezbednu hranu. Odmor gostiju kroz rekreaciju u prirodnoj zdravoj okolini poboljšava zdravlje ljudi, a istovremeno se nimalo ili minimalno vrši negativan uticaj na životnu sredinu. Danas je potpuno jasno da turisti tragaju za novim sadržajem, novim destinacijama sa posebnim akcentom na aktivni odmor pa se zbog toga turizam posmatra kao “experience economy” (Stojanović, 2016).

Republika Srbija ima veoma povoljne uslove za proizvodnju organskih proizvoda budući da u ruralnim područjima postoje ogromne površine zemljišta koje nisu zagađene niti industrijskim otpadom niti konvencionalnom proizvodnjom. Mala poljoprivredna gazdinstva u ruralnim delovima Republike Srbije sve više se opredeljuju za proizvodnju organskih proizvoda, a istovremeno šire nekonvencionalni turizam kao što je ruralni turizam, etno turizam i ekoturizam. Mala gazdinstva u ruralnim područjima svoje proizvode ili samostalno koriste u svojim turističkim objektima ili ih prodaju drugim subjektima koji se bave turističkom delatnošću. Na ovaj način ova gazdinstva svoje proizvode prodaju „na sopstvenom” pragu, i na taj način izbegavaju odlazak na pijace ili drugi vid prodaje svojih proizvoda.

1. MATERIJALI I METODE / MATERIALS AND METHODS

Shodno osnovnom cilju ovog rada u obradi ove teme korišćene su standardne istraživačke metode kao što su metode analize i sinteze, indukcije i dedukcije, i metoda deskripcije. Ove metode su bitne, jer se sadržaj rada zasniva na relevantnoj dostupnoj literaturi i zvaničnim zakonskim propisima, pa je zbog toga bilo neophodno izvršiti selekciju, zatim obradu i analizu teorijske literature i rezultata prethodnih istraživanja. Istovremeno je izvršeno i određeno terensko istraživanje. Iako terensko istraživanje ne obuhvata potpuno relevantan uzorak zbog njegovog obima ono ipak ukazuje na to da postoji neposredna povezanost načina finansiranja organske proizvodnje, održivog ruralnog razvoja i eko, etno i ruralnog turizma. Republika Srbija je donela strategiju razvoja turizma Republike Srbije za period od 2016. do 2025. godine. Cilj ove strategije je:

1. Održivi ekonomski, ekološki i socijalni razvoj u turizmu u Republici Srbiji,
2. Jačanje konkurentnosti turističke privrede i sa njom povezanih delatnosti na domaćem i međunarodnom tržištu,
3. Povećanje direktnog i ukupnog učešća sektora turizma u bruto domaćem proizvodu, kao i povećanje direktnog i ukupnog broja zaposlenih u sektoru turizma i njegovog učešća u strukturi ukupnog broja zaposlenih u Republici Srbije,
4. Unapređenje ukupnog imidža Republike Srbije u Regionu, Evropi i svetu.

U smislu osnovnog cilja ovog rada prva tačka strategije za razvoj turizma Srbije govori o tome da se ekonomskom, ekološkom i socijalnom razvoju turizma posvećuje posebna pažnja. Takođe, Zakonom o organskoj proizvodnji Republike Srbije regulisano je da se podsticajne mere za razvoj i unapređenje organske proizvodnje obezbeđuje iz budžeta Republike Srbije, donacija i drugih izvora. Ova dva zakona su u međusobnoj vezi i iz njihovih odredaba vidljivo je da se ruralnom turizmu, ekologiji i organskoj proizvodnji posvećuje određena pažnja.

Druga tačka strategije govori o jačanju turističke privrede i sa njom povezanih delatnosti kako na domaćem tako i na međunarodnom turističkom tržištu. To znači da je Republika Srbija prepoznala značaj turizma kao privredne grane, ali i potencijala koji omogućavaju razvoj ove privredne grane i sa njom povezanih delatnosti. Organska proizvodnja svakako spada u red povezanih privrednih delatnosti koja direktno podržava etno, eko i ruralni turizam, a pored toga i zapošljavanje. Kad je reč o turističkim potencijalima posebno vezanih za etno,

eko i ruralni turizam potrebno je imati u vidu da Republika Srbija još uvek poseduje ogroman geografski prostor zdrave životne sredine, a koja je istovremeno pogodna za proizvodnju bezbedno ispravne hrane, odnosno organske hrane. Pored toga Republika Srbija poseduje pet nacionalnih parkova, deset parkova prirode, četrnaest predela izuzetnih oblika, sedamdest dva prirodna rezervata i specijalnih rezervata prirode, dvesta osamdeset sedam spomenika prirode i oko sedam stotina registrovanih gazdinstava koja se bave ruralnim, etno i ekoturizmom. Pored ovih sedam stotina registrovanih gazdinstava procenjuje se da postoji isto toliko gazdinstava koja se bave ovom delatnošću, iako nisu registrovana. Turistička ponuda sadržana je u više elemenata i prilagođava se ciljnoj grupi turista. Ti elementi odnose se na zadovoljavanje turista u njihovim potrebama za odmorom i rekreacijom, zabavom, upoznavanjem sa kulturom i drugim znamenitostima određenih destinacija, običaja naroda, nacionalnih i drugih kuhinja itd. Ovi elementi jesu veoma značajni za izbor turističke destinacije, a ugostiteljski objekti sa uslugama kao što su bazeni, spa centri, organizovanje turističkih dnevnih ili višednevnih poseta određenim znamenitostima u neposrednoj okolini turističke destinacije sa turističkim vodičima ili bez njih upotpunjuju turističku ponudu. Takođe, geografski položaj i udaljenost destinacije predstavljaju značajne elemente turističke ponude. Smatra se da najveću turističku vrednost imaju one destinacije na kojima se ukršta više turističkih pravaca. Turistička ponuda se stalno mora usklađivati sa potrebama turista ali i istraživati i predviđati njihove želje i mogućnosti. Turizam uopšte, a posebno ruralni, eko i etno turizam ima interaktivno dejstvo prema životnoj sredini. Nesporno je da turizam utiče na životnu sredinu, a taj uticaj se povezuje sa nekoliko faktora kao što su: intenzitet upotrebe turističkog mesta, elastičnost eko sistema, vremenska perspektiva preduzetnika u turizmu i transformacija turističke ponude i turističkog razvoja (Vujović i dr., 2018). Geografski prostor i životna sredina pored toga što su veoma značajni kao turistička ponuda istovremeno su značajni i kao potencijal za razvoj organske proizvodnje što povećava turističku ponudu. Organska proizvodnja zahteva određene uslove koje u ruralnim područjima nije teško ispuniti. Ti uslovi su sadržani u geografskom prostoru koji je izolovan od prostora gde se poljoprivredna proizvodnja obavlja na konvencionalan način ili još važnije od prostora gde se proizvode GMO proizvodi, zatim korišćenje onih zaštitnih sredstava koji su propisani za organsku proizvodnju, usklađenost i međusobna povezanost biljne i stočarske proiz-

vodnje, ali i mogućnost plasiranja proizvedenih organskih proizvoda. Zbog toga postoji puna korelacija između eko, etno i ruralnog turizma i proizvodnje organske hrane. Turisti koji preferiraju etno, eko i ruralni turizam žele pre svega da svoj odmor provedu u prirodi i čistoj životnoj sredini, da uživaju u čarima prirode, isto tako imaju potrebu za korišćenjem zdrave i bezbedno ispravne hrane, a to je u svakom slučaju organska hrana. Razvoj eko, etno i ruralnog turizma sledstveno dovodi do povećanja proizvodnje organske hrane, ali istovremeno dolazi i do samozapošljavanja i zapošljavanja stanovnika u ruralnim područjima. Etno, eko i ruralni turizam u početku se zasnivao na porodičnoj radnoj snazi, ali sa njihovim razvojem i razvojem organske proizvodnje porodična radna snaga postaje nedovoljna za zadovoljavanje potreba turista, pa se iz tog razloga javlja novo zapošljavanje, s jedne strane, ali i zapošljavanje onih stanovnika koji se bave proizvodnjom zdrave organske hrane, pri čemu imaju poznatog kupca. Korišćenje zdrave organske hrane tokom odmora jeste jedan od značajnih motiva ruralnog, etno i eko turizma, tako da se javlja i pojam gastronomski turizam. Pod gastronomskim turizmom podrazumeva se putovanje u regione koji su bogati gastronomskim resursima koji podrazumevaju veoma različitu bezbedno zdravu i ispravnu hranu, posete i učešće u pripremanju gastronomskih proizvoda, posete gastronomskim festivalima i sajmovima, degustacija hrane ili bilo koja druga aktivnost u vezi sa hranom.

1.1. Terensko istraživanje / Field research

1.1.1. Osnovni podaci / Basic information

Ruralni, eko i etno turizam u Republici Srbiji nije ni izbliza razvijen prema potencijalima koji postoje. Za to postoji više razloga. Jedan od tih razloga je

preuzimanje dominantnog kulturnog obrasca iz razvijenih zemalja da se na odmor odlazi na tzv. turističke destinacije visoke kategorije hotelskog smeštaja gde nema mnogo kretanja, već samo uživanja u ponudi konkretne destinacije. Drugi razlog, verovatno značajniji od prvog je zanemarivanje i nipodaštavanje sela i seoskih gazdinstava decenijama unazad, a treći razlog je nedovoljna informisanost o prednostima ruralnog, eko i etno turizma. Poseban razlog jeste nedovoljna uloga države i njenih institucija u podsticanju razvoja ruralnog, etno i ekoturizma i njihovih podsistema gastronomskog i zdravstvenog turizma. Međutim, pandemija Covida-19 tokom 2020, 2021. i 2022. godine pokazala je da se navike turista menjaju i da se ovim vidovima turizma u budućnosti mora pokloniti velika pažnja kako od strane države tako i od strane turističkih radnika i turista. Dakle, bez obzira na motivaciju i druge elemente kako turističkih preduzetnika i motivaciju turista materijalna osnova turizma (Vujović, 2005) i aksiomi ekonomskih, ekoloških i sociokulturnih uticaja i zahteva, imaju fundamentalni značaj za razvoj održivog turizma, ali i zaštitu životne sredine i zdravlja ljudi.

1.1.2. Opis uzorka / Description of the sample

- 1) Uzorak: 173 turistička i poljoprivredna gazdinstva.
- 2) Geografski položaj ispitanika: Cela teritorija Republike Srbije izuzev teritorije Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija
- 3) Vrsta gazdinstava: Etno i eko sela i salaši.
- 4) Oblik i metoda ankete: Putem telefona – direktan telefonski razgovor koautora M. Beslaća.

1.1.3. Rezultati istraživanja / Research results

Tabela 1: Izvori sredstava za pokretanje delatnosti

Table 1: Sources of funds for starting the activity

Vrste sredstava	Izvori sredstava				
	Sopstveni izvori	Pozajmice od fizičkih lica	Subvencije države	Kreditni od države Fond za razvoj) ili krediti komercijalnih banaka	Podsticaji od strane evropskih fondova
Iznos u %	71	12	9	5	3

Izvor: Rezultati istraživanja koautora / Source: Research results of the co-authors

Iako se čini da uzorak od 173 ispitanika nije dovoljan za donošenje definitivnih zaključaka rezultati istraživanja upućuju na značaj i veoma važnu ulogu ruralnog, eko i etno turizma, ali i zdravstvenog i gastronomskog. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se finansiranje ruralnog, etno i ekoturizma dominantno realizuje iz sopstvenih, kako ispitanici kažu,

akumuliranih sredstava ili sredstava štednje u prethodnom periodu. Interesantno je da istraživanje pokazuje da država subvencijama pokretanje ovih vrsta turizma finansira sa svega 9%. Takođe, veoma su niski izvori finansiranja putem kredita Fonda za razvoj i komercijalnih banaka. Ispitanici ističu da ovi krediti s jedne strane nisu povoljni, a s druge strane

administracija je prekomplikovana. Pored toga ispitanici ističu da nisu dovoljno obrazovani za potrebne administrativne poslove koji je potrebno obaviti za korišćenje subvencija ili kredita. Podsticaji od strane evropskih fondova imaju najmanje učešće u finansiranju pokretanja ovih turističkih oblika. Ispitanici ističu da su procedure kako kod evropskih fondova,

ali još više u zemlji, veoma složene i da oni nisu u mogućnosti da ih savladaju. Takođe ističu da agencije koje se bave pripremom konkursne dokumentacije ne žele da pripremaju dokumentaciju za manje ili male objekte, već samo za velike investicione projekte. Sve su to razlozi da se pokretanje turističke delatnosti finansiraju dominantno iz sopstvenih izvora.

Tabela 2: Izvori sredstava nakon pokretanja postupka - tokom faze rasta i zrelosti
Table 2: Sources of funds after the initiation of the procedure - during the growth and maturity phase

Vrste sredstava	Izvori sredstava				
	Sopstveni izvori	Pozajmice od fizičkih lica ili drugih preduzetnika	Subvencije ili drugi oblik finansiranja od države	Kreditni od države ili komercijalnih banaka	Podsticaji od strane evropskih fondova
Iznos u %	84	3	6	4	3

Izvor: Rezultati istraživanja koautora / Source: Research results of the co-authors

Tokom faze rasta i zrelosti ispitanici koji se bave ruralnim, eko i etno turizmom dominantno se finansiraju iz sredstava koja se ostvaruju iz svoje delatnosti. Oni ističu da finansiranje iz sredstava koja stiču iz svoje delatnosti počinje nakon pet do šest godina nakon otpočinjanja rada. Takođe ističu da

zbog nedostatka finansijskih sredstava njihov rast i razvoj sve do pune zrelosti teče postepeno i duži period, jer počinje se sa nekoliko smeštajnih kapaciteta, a onda se godinama ti kapaciteti, kao i ukupna ponuda proširuje uvek imajući u vidu želje i potrebe turista.

Tabela 3: Obezbeđenje sredstava za ishranu turista i vrste tržišta
Table 3: Provision of funds for feeding tourists and types of markets

Način obezbeđenja artikala hrane u %			Vrsta tržišta u %	
Sopstvena organska proizvodnja	Obezbeđenja artikala hrane od organskih proizvođača	Obezbeđenje artikala hrane iz konvencionalne proizvodnje	Lokalno tržište	Tržni centri i pijace
38	34	28	82	18

Izvor: Rezultati istraživanja koautora / Source: Research results of the co-authors

Prethodna tabela pokazuje da se za ishranu turista dominantno koristi organski proizvodi bilo da je proizvedeni u sopstvenoj proizvodnji ili od strane drugih organskih proizvođača. Imajući u vidu da je organska proizvodnja nedovoljna za potrebe turista koriste se i prehrambeni artikli proizvedeni na konvencionalan način. Snabdevanje artiklima hrane dominantno je sa lokalnog tržišta, ali se koriste i pijace i najbliži tržni centri.

2. REZULTATI I DISKUSIJA / RESULTS AND DISCUSSION

Danas je u svetu nesporno da ruralni etno i ekoturizam dobijaju na značaju. Najveći broj stanovnika u svetu, a i u Republici Srbiji skoncentrisan je u gradovima. Dosadašnja percepcija odmora podrazumevala je odlazak na destinacije koje podrazumevaju hotelski ili drugi sličan smeštaj i korišćenje unapred definisane turističke ponude koja je sadržana u korišćenju bazena, mora, muzike,

šetnje po morskoj obali ili drugim betonskim ili asfaltiranim putevima. Ruralni, etno i ekoturizam je sve suprotno od klasičnog turizma. Ove vrste turizma podrazumevaju odlazak u zdravu životnu sredinu i korišćenje prirodnih resursa (šetnja po livadama, proplancima, šumama), izleti i posete izvorima, potocima, rekama, slapovima, vodopadima, prirodnim pećinama i drugim prirodnim znamenitostima. Tu je i jahanje konja, obilazak stada ovaca, koza, krda goveda i drugih preživara. Zatim dolazi do upoznavanje kulture i načina, pre svega tradicionalnog života, na pojedinim turističkim destinacijama. Ishrana na destinacijama ruralnog, etno i ekoturizma nije vezana za unapred pripremljeni meni, već meni po izboru i u vreme kada je to turistima najpogodnije. Dakle, nema vremena određenog za doručak, ručak ili večeru već turisti sami biraju kada će i šta će im biti spremjeno za pojedinačni obrok. Ruralni, eko i etno turizam dominantno podrazumeva korišćenje organske hrane, što znači bezbedno ispravne i

zdrave hrane. Organska hrana povezana je sa organskom biljnom proizvodnjom što direktno utiče na očuvanje zdrave životne sredine. Republika Srbija donela je strategiju razvoja turizma za period od 2016. do 2025. godine i Zakon o organskoj proizvodnji. Iako su ova dva akta predvidela podršku razvoju ruralnog, etno i ekoturizma kroz podsticaje i finansiranje oni nisu dali adekvatne rezultate pre svega zbog složenih administrativnih procedura, ali i nedovoljnog obrazovanja preduzetnika koji se bave i koji se žele baviti ovom vrstom turizma. U slučaju Republike Srbije izostalo je u svetu poznato kofinansiranje koje predstavlja korišćenje zajmova od javnih finansijskih institucija, korišćenje kredita koje odobravaju finansijske institucije za kreditiranje izvoza kao i kredita poslovnih banaka. Razvoju turizma pored specifičnog finansiranja treba da doprinesu i specifični mediji koji treba da promovišu ovu vrstu turizma i prikazivanja primera dobre prakse. Finansiranje ovih vrsta turizama dominantno se obavlja iz sopstvenih izvora. Rezultati istraživanja, koje su obavili koautori ovog rada, nedvosmisleno ukazuju da ove vrste turizama pospešuju razvoj proizvodnje organske hrane, pospešuje samozapošljavanje i zapošljavanje, ali istovremeno doprinosi razvoju tzv. gastronomskog i zdravstvenog turizma. Dakle u konačnici ruralni, etno i ekoturizam doprinose poboljšanju zdravlja ljudi.

ZAKLJUČAK / CONCLUSION

Turizam u svetu danas predstavlja najbrže rastuću privrednu granu. Predstavnici potrošačkog društva u celom svetu prinuždeni su raditi na dva ili više radnih mesta. Zbog toga je odmor nasušna potreba stanovništva. Dok klasični turizam podrazumeva neaktivan odmor i uživanje u turističkim ponudama hotelskog tipa visoke kategorije gde su turistima sve njihove potrebe obezbeđene, ruralni, etno i ekoturizam podrazumevaju aktivan odmor, odmor u prirodi i zdravoj životnoj sredini. Ove vrste turizma uključuju korišćenje organske hrane koja je bezbedna i zdravstveno ispravna za ljude i životinje. Za organsku proizvodnju minimalno se koriste sredstva zaštite bilja od insekata, ali i kada se koriste ona moraju biti biorazgradljiva i neškodljiva kako za ljude tako i za životinje. Organska proizvodnja obezbeđuje očuvanje prirodnog biodiverziteta. Organska proizvodnja, kao i razvoj ruralnog, eko i etno turizma zahtevaju materijalnu osnovu, odnosno finansiranje. Ako se posmatraju samo dva dokumenta koja je donela Republika Srbija, a to su Strategija razvoja turizma od 2016. do 2025. godine i Zakon o organskoj proizvodnji onda se može zaključiti da je prepoznat značaj turizma kao privredne grane. Međutim, kada je reč o finansiranju ruralnog, etno i

ekoturizma onda se dolazi do zaključka da složena administracija evropskih fondova, a posebno u Republici Srbiji ne omogućava korišćenje zajmova, kredita ili drugih podsticajnih sredstava. Istraživanje koje su obavili koautori ovog rada pokazuje da se ruralni, etno i ekoturizam dominantno finansiraju iz sopstvenih izvora preduzetnika. Izostaje i kofinansiranje i zajmovi i krediti. Zbog toga se ove vrste turizma razvijaju, mnogo manjom dinamikom nego što to prirodni uslovi dozvoljavaju, a potencijalni preduzetnici žele. Da bi se u narednom periodu podstakao razvoj ove turističke delatnosti neophodna je mnogo aktivnija uloga države kroz odobravanje pozajmica ili kredita bez složene administrativne procedure i sa niskim kamatnim stopama. Ovu vrstu turističke delatnosti nije moguće finansirati kreditima pod uslovima koje propisuju komercijalne banke.

LITERATURA / REFERENCES

- [1] Beslać, M., Janjušić, D., Cogoljević, V. (2022): Economic aspects of genetically modified organisms and their impact on food safety, human health and the environment, *Ecologica*, 29(108), 485-491.
- [2] Beslać, M., Čorić, G. (2017): Financial and production aspects of genetically modified organisms, *Ekonomika Poljoprivrede*, 1583-1595.
- [3] Ceballos-Lascurain, H. (1996), *Tourism, ecotourism and protected areas*. Gland: IUCN-World Conservation Union.
- [4] Hamidović, Dž. (2012): Krivičnopravna zaštita životne sredine i održivi razvoj naše zemlje, *Socioekonomika*, 235-245.
- [5] Janković, M., Jović-Bogdanović, A., Gajdobranski, A., Miljković, Lj. (2022): Organska poljoprivreda i klimatske promene, *Ecologica*, 29(106), 193-200.
- [6] Jović-Bogdanović, A., Janković, M. (2019): Obezbeđenje sigurnosti i održivosti životne sredine u gradovima i naseljima, *Ecologica*, 26 (96), 449-454.
- [7] Miller, K. (1978): *Planning national park for Eco-development: Methods and Cases from Latin America*. Michigan: University of Michigan, Centre for Strategic Wild land Management Studies.
- [8] Nikerson, N.P., Black, R. J., McCOOL, S.F. (2001), Agritourism: Motivations behind farm/ranch business diversification, *Journal of Travel Research*, 40(01), 19-26.
- [9] Račić, A., Baltezarević, B., (2022): Ekoturizam: Sinergija porodičnih i kulturnih vrednosti, *Ecologica*, 29(108), 509-515.

- [10] Ristić, L. (2013): Strategijsko upravljanje održivim ruralnim razvojem u Republici Srbiji, *Ekonomski horizonti*, 3, 229-243.
- [11] Stojanović, R. (2016): *Uvod u Turizam*, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Užice, str. 56-65).
- [12] Strategija razvoja turizma Republike Srbije za period od 2016. do 2025 godine, *Službeni glasnik RS*, broj 98 od 8. Decembra 2016. godine.
- [13] Subić, J., Bekić B., Jeločnik, M., (2010): Značaj organske poljoprivrede u zaštiti okoline i savremenoj proizvodnji hrane, *Škola biznisa*, 3/2010, 50-56.
- [14] Vesić, M., Bolović, J., Todorović, N., Pavlović, S. (2021): Uticaj pandemije COVID-19 na održivi razvoj ruralnog turizma u turističkoj regiji Zapadna Srbija, *Ecologica*, 28(103), 451-458.
- [15] Vujko. A., Gajić. T., Kovačević. B. (2012): Turizam u zaštićenim prirodnim prostorima - ekoturizam Fruške Gore, *Škola biznisa*, 4/2012, 8-16.
- [16] Vujović, S., Premović., J, Spajić, J. (2018): Aspekti održivosti menadžment procesa stvaranja materijalne osnove turizma, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini*, 48(4), 297-310. DOI:10.5937/ZRFFP48-19302.
- [17] Vujović, S. (2005): *Stvaranje materijalne osnove nove turističke destinacije*, PMF, Novi Sad
- [18] Zakon o organskoj proizvodnji, *Službeni glasnik RS*, broj 30 od 7. Maja 2010., 17 od 14. marta 2019. -i dr. Zakon.
- [19] Tasić, J. (2018): Geographical and economic performance of organic agriculture and its impact on the stability of gastronomy tourism in Serbia. *Oditor*, 4(1), 38-51.
- [20] <https://www.worldometers.info/world-population/>
- [21] <http://www.bsaae.bg.ac.rs/images/Ekonomika%20kompletna/2017/EP%204%202017lq.pdf>
- [22] <https://ecotourism.org/ties-overview/>
International Ecotourism Society-